

2020/2

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLVIII. ÉVFOLYAM

A „nagyságos fejedelem” emlékezete

Szerelmes földrajz – a Budai-hegység

A természet csodái

HONISMERET

XLVIII. évfolyam, 2. szám
2020. április

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

FELELŐS KIADÓ:
DEBRECENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BAKSA BRIGITTA, BARTHA ÉVA
DEBRECENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF, GÁLNE JÁGER MÁRTA

HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF, KOVÁCS GERGELY
KOVÁTS DÁNIEL
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
VERES GÁBOR

SZERKESZTI:
HÁLA JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG:

Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: +36 1 327 7761

Internetes elérési cím: www.honismeret.hu
INDEX 25387

E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik
az **Emberi Erőforrások Minisztériuma,**
a **Magyar Művészeti Akadémia,**
a **Magyar Nemzeti Múzeum,**
a **Nemzeti Kulturális Alap**
és az **Anyanyelvőpolók Szövetsége**
támogatásával.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely
postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben
a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, +36 1 767 8262,
hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak:
egy évre 2520 Ft, fél évre 1260 Ft

Arculat: Farkas Anna

Technikai szerkesztő: Geiger Annamária
Nyomdai munkák: Opticult Bt., mondAT Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Antal László, PhD. hidrobiológus, egyetemi adjunktus,
Debreceni Egyetem TTK, Hidrobiológiai Tanszék, Debrecen
Bartha Dénes, DSc. erdőmérnök, erdészeti növényvédelmi
szakmérnök, egyetemi tanár, Sopron

Bodó Imre agrármérnök, helytörténész, Dombóvár
Breznyszászky Károly, PhD. aranyokleveles geológus,
kartográfus, ny. igazgató, Magyar Állami Földtani Intézet,
Budapest

Basics György, PhD. c. egyetemi tanár, Óbudai Egyetem
Alba Regia Műszaki Kar, Székesfehérvár
Csorba Csaba, Dr. ny. régész, történész, levéltáros, Mezőcsát
Dabóczy Ákos, Dr. helytörténeti kutató,
ny. muzeálisgyűjtemény-vezető, Kismaros

Debreczeni-Droppán Béla történész, levéltáros, Budapest
Dobos Irma, EurGeol., Dr. geológus, hidrogeológus, Budapest
Etter Dénes polgári természetőr,

Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest
Fehér Zoltán, Dr. ny. főiskolai tanár, Bács

Grétsy László, Dr. nyelvész, professor emeritus,
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Hála József, Dr. etnográfus, Budapest

Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek
Kirsch Attila akolitus, tanár, Pápa

Kolics Pál ny. iskolaigazgató, Szigetvár

Kováts Dániel, Dr. ny. főiskolai tanár, Budapest

Langó Zsuzsanna, PhD. biológus, Budapest

Leél-Össy Szabolcs, PhD. okleveles geológus, docens, ELTE
TTK, Általános és Alkalmazott Földtani Tanszék, Budapest

Novák László Ferenc, DSc. néprajzkutató, történész,
geográfus, Nagykőrös

Nyeste Krisztián hidrobiológus, PhD-hallgató,
Debreceni Egyetem TTK, Hidrobiológiai Tanszék, Debrecen

Peragovics Ferenc középiskolai történelemtanár, Esztergom
Petrovics László tanár, helytörténész, Várpalota

Radics Éva, PhD. középiskolai énektanár, karnagy,
zenetörténész, ny. tanár, Gráci Zeneművészeti Egyetem,

Bad Tatzmannsdorf

Sánta Ákos történész, muzeológus, Budapest

Selmeczi Kovács Ádám tájegységvezető,

Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Ipolyvece

Selmeczi Kovács Attila, DSc. etnográfus, Göd

Somogyi Dóra alapokleveles biológus, hidrobiológus
mesterszakos egyetemi hallgató, Debreceni Egyetem TTK,

Hidrobiológiai Tanszék, Debrecen

Szabó Márton, BSc. biológus,

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Szacsavay Éva, PhD. etnográfus, ny. főmuzeológus,

Néprajzi Múzeum, Budapest

Szél Győző, PhD. muzeológus,

Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest

Terék József kulturális szakreferens, Pest Megye
Önkormányzata, népzene-kutató, PhD-hallgató, Debreceni
Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Hévízgyörk

Tölgyesi József, Dr. főiskolai docens,
Kodolányi János Egyetem, Orosháza

Udvarhelyi Nándor geológus, helytörténeti kutató, Miskolc
Végső István történész, Budapest

Veres Gábor, PhD. főigazgató-helyettes, Néprajzi Múzeum,
Budapest

Viga Gyula, DSc. néprajzkutató, Miskolc

Vincze Péter földtani referens,

Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest

A borítón: *A Széppuhászné fogadó és környéke*
a XIX. században, Franz Weiss litográfiája
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcarnok;
Debreczeni-Droppán Béla cikkéhez)

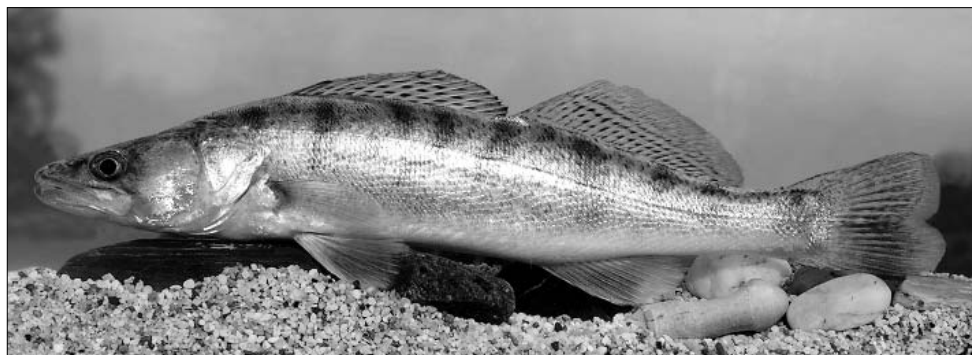
Az Év Hala, a süllő

A Magyar Haltani Társaság a korábbi évekhez hasonlóan 2019 őszén ismételten meghirdette Az Év Hala választást. A lelkes érdeklődők a társaság honlapján létrehozott szavazófelületen adhatták le voksaikat az elnökség által választott három őshonos faj valamelyikére. Örömteli, hogy a szavazást évről évre egyre nagyobb érdeklődés kíséri, melyet az is jól szemléltet, hogy idén a jelöltekre leadott voksok száma minden eddigit felülmúlt. A leadott 14 642 érvényes szavazat közel felét (44%) a sokak által kedvelt őshonos ragadozónk, a süllő (*Sander lucioperca*) kapta. Másik jelölt a csuka (*Esox lucius*) szintén nagyon népszerű volt, ugyanis a szavazatok 38%-át gyűjtötte be, azonban ez csak a második helyezéshez volt elég. A szavazatok 18%-át kapó, fokozottan védett német bucó (*Zingel streber*) a képzeletbeli dobogó harmadik fokára „állhatott fel”. A győztes részletes ismertetése előtt a másik két jelölt halfajunkat szeretnénk röviden ismertetni, mert nem ok nélkül voltak a jelöltek között.

A német bucó a Duna vízrendszerének bennszülött hala. Áramláskedvelő fajként a vízfolyások felső, tiszta vizű, sodrottabb szakaszán fordul elő. Erőteljesen megnyúlt a teste, melyet apró pikkelyek fednek, szembetűnően elvékonyodó faroknyele és jellegzetes sávzottsága jól elkülöníthetővé teszi a közeli rokon magyar bucótól (*Zingel zingel*). Táplálékául a mederfenéken élő gerinctelen szervezetek szolgálnak. Elsősorban vizeink duzzasztása, valamint szennyezése miatt lélettere fokozatosan csökken, ennek következtében vizeink ritka, fokozottan védett lakója, ami a versenyre való jelölését indokolta.

A csuka hosszan megnyúlt testét változatos mintázat díszíti, a pöttyöstől egészen a csíkosig. Jellegzetes fejének és falánk természetének következtében a „vizek krokodiljának” is szokták nevezni. Mivel hazánkban családjának egyetlen képviselője, így nehezen téveszthető össze más halfajunkkal. Leginkább a növényzettel gazdagon benőtt állóvizeket részesíti előnyben, de a vízfolyások lassabb folyó szakaszain is találkozhatunk vele. Természetéből és ragadozó mivoltából adódóan nemcsak halak, hanem békák, madárfiókák vagy éppenséggel kismérsékelt is szerepelnek étlapján. Jelölésének oka, hogy kiváló sporthal, mely pergető és kishalazó készséggel egyaránt jól fogható, húsa pedig jellegzetes karakterű, ún. csukaízű, mely miatt sokak kedvenc eledele.

A horgászok által a „vizek sárkányának” is becézett süllő egyike a legkedveltebb és legnépszerűbb horgászhalainknak. Teste megnyúlt, oldalról enyhén lapított, melyet apró fésűs pikkelyek fednek. Feje hosszú, szája csúcsba nyúló, melynek szeglete a szem hátsó szegélyé-

A süllő (Sallai Zoltán felvétele)

nek vonaláig, vagy éppenséggel azon is túlnyúlik. Szájában apró hegyes, míg állkapcsán a többinél hosszabb, ún. kapó- vagy ebfogak sorakoznak, melyek hűen tükrözik ragadozó életmódját. Népies „fogas” elnevezése vélhetően innen származtatható. Ezen fogak azonban nemcsak etimológiai jelentőséggel bírhatnak számunkra, hiszen segítségükkel igen jól elkülöníthetjük a közeli rokon kősüllő (*Sander volgensis*) kifejlett példányaitól. Szürkés-zöldes alapszínezete a háti oldalon kifejezetten sötét, míg hasi oldala sárgásfehér. Az osztott hátúszói, valamint a farokúszó fekete foltokkal tarkítottak, páros úszói a hasi oldalhoz hasonlóan halványsárgás árnyalatúak. Színezetüket jelentős mértékben befolyásolja környezetük, kiváltképp a víz jellege és az aljzat színe.

Közép- és kelet-európai elterjedésű faj, mely őshonosnak számít nemcsak a hazai vizekben, hanem a Balti-, a Fekete-, az Azovi-, a Kaszpi-tenger, valamint az Aral-tó vízgyűjtő területén és az Égei-tengerbe ömlő Marica-folyó vízrendszerében, de természetes elterjedési területéhez tartozik Kis-Ázsia is. A XIX. századtól kezdődően számos ország foglalkozott betelepítésével, így most már stabil állományai élnek a fajnak a Rajna vidékén, Franciaországban, Spanyolországban, Dániában, Algéria és Marokkó számos vizében is.

Hazánkban egyaránt megtalálható mind a folyó-, mind pedig az állóvizekben. Jelentős állománya él a Duna és a Tisza vízrendszerében, számos mesterséges csatornában (pl. Nagykunsági-főcsatorna), holtágakban, továbbá a Balaton, a Tisza-tó, a Fertő- és a Velencei-tó vizében. Létfontosságú számára, hogy élőhelye jó oxigénellátottságú legyen, a laza üledékes, feliszapolódott mederrészeket elkerüli, ugyanis a felkeveredő iszap a kopoltyúlemezek közé kerülve fulladáshoz vezethet ennél az oxigénigényes fajnál. Jól alkalmazkodik azonban a sókoncentráció változásához, így torkolathoz közeli tengerekben, brakkvizekben is jól érzi magát.

Kedveli a lassan áramló, akadókat (pl. bedőlt fák) rejtő vízfolyásokat, ahol a kemény mederanyag kiváló helyet biztosít szaporodásához, a bedőlt tárgyak pedig rejtékhelyként szolgálhatnak vadászat közben. Táplálékát az adott víztérre jellemző planktonfogyasztó halak közül – a relatíve szűk torka miatt – inkább méret, mintsem faj alapján válogatja, a kisebb méretűeket (pl. kűsz, karikakeszeg) részesíti előnyben. Nappal inkább a mederfenék közelében vadászik, a fényváltást követően éjszaka azonban a vízfelszín közelében keresi táplálékát.

Ivarrettségüket általában a hímek (tejesek) 3, míg a nőstények (ikrások) 4 éves korukban érik el, a szaporodási időszak kezdetén a hímek sötét színű nászruhát öltönek. Március-április környékén a tejesek az ívársra alkalmas növényzetet, a fák kimosott gyökérzetét megtisztogatják, majd a párzás során a nőstények a kemény mederanyagra és növényzetre rakják le ikráikat, melynek száma elérheti akár a testtömeg-kilogrammonkénti 200 ezret is. A tejesek, miután megtermékenyítették a lerakott ikrákat, egészen a lárvák kikeléséig őrzik azokat.

A kikelést követő 2–4. napon a lárvák már szabadon úsznak, szikzacskójuk felszívódását megelőzően már megkezdik önálló táplálkozásukat. A süllőivadékok kezdetben zooplankton szervezetekkel táplálkoznak, majd 5–6 hetes korukban fokozatosan áttérnek ragadozó életmódra, mely egyben életük legkritikusabb szakasza.

Hosszú életű, nagyra növő halfajunk, mely a szakirodalmi adatok szerint az 1 m-es testhosszat és a 15 kg-ot is elérheti. 2014-ben a Tiszán egy 15,5 kg-os példány akadt horogra, amely a hazai horgászrekordot képviseli.

A természetesvízi halászat megszűnését (2016. január 1.) megelőzően a süllő az egyik legértékesebbnek számított gazdasági tekintetben, jelentős részét képezte a halászsákmánynak, de tógazdasági és horgászati tekintetben a süllő a mai napig egyike a legjobb,

horgászok által leginkább kedvelt sporthalnak. Leggyakoribb horgász módszer a csalihalal, halszelettel való mártogatás és fenekezés, de az egyre gyakoribb pergető módszerek közül a különféle plasztikcsalik és wobblerek számítanak népszerűnek. Amellett, hogy kiváló sporthal és a polikultúrák halastavakban előszeretettel alkalmazzák a „gyomhalak” eltávolítására, gasztronómiai tekintetben az egyik legízletesebb húsú halunk. Fehér színű, száraz húsa szájkában szegény, számos halétel alapja, például kiválóan elkészíthető akár bő olajban, vagy akár rostos, egészben sütve, s sokszor az ünnepi asztal legnemesebb étke.

Somogyi Dóra–Antal László–Nyeste Krisztián

Az Év Madara, az erdei fülesbagoly

A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME) több mint 40 éve indította el *Az Év Madara* nevet viselő programját, amellyel egy-egy arra érdemes madárfaj megóvásának és fennmaradásának szükségességére kívánja felhívni a figyelmet.

Míg korábban az egyesület szakmai testülete jelölte ki az év madarát, az utóbbi időkben – a korszellemnek megfelelően – internetes szavazás dönt erről. Némiképp persze irányított a választás: az érdeklődők idén három jelölt, a legismertebb erdei fülesbagoly, az inkább mediterrán elterjedésű apró füleskuvik és a hazánkban ritkának mondható, igazi erdőlakó uráli bagoly közül választhattak. A végeredmény a legelső fajnak kedvezett, így egy évre a szokottnál is jobban sikerül ráirányítani a figyelmet erre a nagyszerű és érdekes madárra.

Az erdei fülesbagoly legfőbb jellegzetességét – amely egyben némiképp bohókás megjelenéséért is felelős – a felmereszthető tollfülek jelentik. Ez a tolldísz csak a madár hangulatváltozását hivatott kifejezni, valódi hallásában semmi szerepet nem játszik. A baglyok elképesztően jó (és az évekkel sem romló!) hallását e tollfültől jóval lejjebb, a fej oldalsó részén elhelyezkedő nagy méretű járatok biztosítják, amelyek ráadásul egymáshoz viszonyítva némileg eltérő elhelyezkedésűek. Ez teszi lehetővé (az ún. Doppler-effektusként is ismert módon), hogy az éjszaka vadásza egészen pontosan be tudja mérni zsákmánya (leginkább valamely kisemlős: jellemzően egér vagy pocok) helyzetét, még ha az a sűrű aljnövényzetben motoszkál is.

Még izgalmasabb, ha a baglyok látását vizsgáljuk, hiszen egy jól rögzült hiedelem okán sokan hiszik azt, hogy ezek a fajok a nappali fényt nem bírják, gyakorlatilag vakok. Természetesen ennek pont a fordítottja igaz: a baglyok rendkívül jól látnak nappal – és ami számukra még fontosabb: éjszaka is! A koponya jelentős részét teszi ki a szemüreg, ám ennek az az ára, hogy az ebben ülő szemek nem mozgathatóak. Mielőtt minden fülest meg-sajnálánánk, érdemes figyelembe venni, hogy „cserében” a fej akár 270 fokkal is elforgatható! (Tehát egy bagoly valóban el tudja csavarni leendő párja fejét...) A már említett méret viszont lehetővé teszi, hogy a hatalmas szem gyűjtse a fényt, így egy fülesbagoly képes akár a vaksötét éjszakában is tájékozódni, valamint meglehetősen gyorsan repülni.

Ha mindez még nem lenne elég, a fegyvertárban lapulnak olyan képességek, mint a puha és laza tollazat (amely gyakorlatilag hangtalan repülést biztosít), vagy a vetélőujj (amely nagyon hasznos: funkciójában a főemlősök hüvelykujjához hasonlítható).

A nappali „látásprobléma” elgondolása onnan eredhet, hogy szinte minden bagoly éjszakai vadász. Azért szinte, mert pl. a már említett uráli bagoly is előszeretettel zsákmányol akár déli verőfényben, bár vitathatatlan, hogy a nappali ragadozókkal való versengés